

Örnámskeið: Mat og meðferð heimilda

Þórdís Edda Jóhannesdóttir

thj11@hi.is

Ritver Hugvísindasviðs

- Ritver Hugvísindasviðs veitir öllum nemendum HÍ aðstoð við stórar og smáar ritsmíðar (ritgerðir, námskeiðsverkefni, skýrslur, lokaverkefni o.s.frv.).
- Allir nemendur Háskóla Íslands geta pantað viðtalsfund sér að kostnaðarlausu.
- Ritverðir veita aðstoð við efnisafmörkun, rannsóknarspurningu, uppbyggingu, mál og stíl, heimildamat, heimildatilvísanir, frágang, útlit og fleira
- Ritverið er í stofu 005 í kjallara Nýja-Garðs
- Nánari upplýsingar á vefir.hi.is/ritverhugvisindasvids og á Facebook-síðu ritversins

Frumheimildir og eftirheimildir

- Mikilvægt í upphafi að átta sig á muninum á þessum tveimur megingerðum heimilda.
- Veljum traustar og áreiðanlegar heimildir.
- Verum gagnrýnin í vali á heimildum.

Frumheimildir

- Frumheimildir eru frumgögn af einhverju tagi
  - forn handrit og skjöl
  - dómar
  - kirkjubækur
  - bréf
- Hlutir eða mælt mál
  - hönnun
  - fornleifar
  - ræður
  - viðtöl
  - kannanir
- Í frumheimildum er enginn milliliður sem hefur túlkað gögnin

Eftirheimildir

- Heimildir sem byggjast á öðrum heimildum
  - að minnsta kosti ein túlkun á frumheimildum hefur átt sér stað
  - ef heimild sem vitnað er í er tiltæk á að nota hana fremur
- Þegar margir hafa túlkað sömu frumgögn þarf að veita og meta meðferð þeirra á heimildum.
- Eru augljósar þversagnir?
- Eru augljós göt í umfjöllun?

Heimildaleit

- Bókasöfn
  - Landsbókasafn Íslands – Háskólabókasafn
  - Borgarbókasöfn
  - Skjalasöfn
- Netíð
  - Leitir.is (Gegnir.is)
  - Tímarit í opnum aðgangi hjá Landsbókasafni
- Mikilvægt að kunna að leita í þessum kerfum til þess að ná hámarksárangri.
- Kynnið ykkur námskeið í heimildaleit á vegum Landsbókasafns.
- Ekki vanmeta þann tíma sem fer í heimildaleit.

Í upphafi

- Við þurfum ekki að lúslesa allar heimildir sem tengjast viðfangsefninu
  - Lesa efnisyfirlit
  - Skimun
  - Hvaða upplýsingar vantar okkur? – semja spurningar
  - Lesa vel það sem mun nýtast
- Í glósum er best að skrá nákvæmlega heimild og blaðsíðutal ef tilefni er til þess að kanna heimild betur.
- Notum það sem er nauðsynlegt og sleppum öðru
  - það gæti þó komið að gagni síðar; við þurfum ekki að sjá á eftir tímanum sem fer í heimildavinnu

Val á heimildum

- Nota frumheimildir eins og kostur er og eftirheimildir til stuðnings.
- Stundum er eðlilegt að nota einungis eftirheimildir t.d.:
  - erfitt að nálgast frumheimild, hún er ekki til á landinu og fæst ekki í millisafnaláni
  - áreiðanlegar útgáfur á textum í stað handrita eða bréfa
  - frumheimild krefst mikillar sérfræðipekkingar sem ekki er hægt að ætlast til að nemendur hafi

Val á heimildum

- Algengt að nemendur noti kennslubækur sem heimildir í ritgerðum.
- Kennslubækur grunn- og framhaldsskóla eru yfirleitt algjörar eftirheimildir og birta engar nýjar staðreyndir eða hugmyndir; geta jafnvel verið úreltar.
- Meta þarf kennslubækur á háskólastigi; þær geta falið í sér nýjar rannsóknir en ekki alltaf.

Val á heimildum

- Fræðirit sem eru sérsniðin að „hinum almenna markaði“ eru varasöm
  - hafa ekki þann tilgang að vera framlag til fræðilegrar umræðu
  - mörg algjörar eftirheimildir og ekki heppilegar sem fræðilegar heimildir
  - undantekningar, t.d. yfirlitsrit sem eru einar sinnar tegundar
- Öðru máli gegnir ef ritgerð snýst t.d. um framsetningu eða umfjöllun tiltekins efnis í kennslubókum eða almennum fræðiritum.

Ritrýni

- Hvað er ritrýni?
  - Verk höfundar hefur verið lesið yfir af ritstjóra og öðrum fræðimönnum, yfirleitt einum eða tveimur, sem eru sérfróðir um efnið.
- Hvað er ritrýnt?
  - flestar bækur sem gefnar eru út af háskólaforlögum
  - greinar í fræðilegum tímaritum
  - misjafnt hve mikil vinna er lögð í ritrýni því sum tímarit eru hærri í virðingastiganum en önnur

Fræðilegar kröfur

- Í ritgerðum nemenda er mjög algengt að heimildir séu notaðar gagnrýnislaust.
- Allar heimildir verður að meta, alveg sama hvers eðlis þær eru.
  - Einfaldast að kanna hvort vinnubrögð höfundarins standist helstu kröfur um heimildanotkun og heimildatiltæki.

Við hvað er stuðst?

- Það er grundvallarkrafa í fræðilegri umræðu að lesandinn geti séð hvaðan höfundur tekur þær staðhæfingar sem koma fram í verkinu.
- Fræðileg verk þurfa því að hafa:
  - heimildaskrá með fullnægjandi upplýsingum um heimildirnar
  - tilvísanir sem sýna hvernig heimildirnar í heimildaskránni voru notaðar
- Kennslubækur og alþýðleg fræðirit standast yfirleitt ekki þessar kröfur.

Ábyrgð höfundar

- Stundum gerir höfundur sig samábyrgan því sem stendur í heimild með orðalagi:
  - X hefur sýnt fram á að...
- Oft er betra að taka ekki afstöðu og nota hlutlausara orðalag:
  - X telur að...
  - X hefur leitt rök að því að...
  - X hefur bent á að...

Samanburður heimilda

- Það er ekki nóg að kanna aðeins hverja heimild fyrir sig
  - það þarf líka að bera heimildir saman og sjá hvað fræðimenn eru sammála um og hvað ekki
- Sé ágreiningur milli fræðimanna verður að skoða þær röksemdir sem þeir hafa fram að færa
  - því það er besta leiðin til að meta gildi fræðilegra hugmynda

Viðteknar hugmyndir

- Í öllum fræðum eru hugmyndir sem flestir ef ekki allir fræðimenn fallast á.
- Samhljóða niðurstaða fræðimanna er þó ekki alltaf traust:
  - hún getur verið byggð á einni rannsókn sem aðrir hafa samþykkt athugasemdalaust
  - þá geta komið fram nýjar rannsóknir sem kollvarpa þessari niðurstöðu
- Stundum nauðsynlegt að vinda ofan af mörgum eftirheimildum til að finna hver sagði hvað fyrst.

Hver er höfundurinn?

- Í heimildamati er gott að hafa í huga hver höfundur heimildarinnar er
  - að öllu jöfnu hljóta verk viðurkenndra fræðimanna að vega þyngra en leikmanna eða nemenda
- Fræðimenn eru þó ekki óskeikulir
- Fræðimenn nota stundum efni sem þeir hafa ekki mikla þekkingu á.
  - t.d. erlendir fræðimenn sem vitna í íslenskar greinar eða bókmenntir og ljóst er af dæmum að skilningur þeirra á íslensku máli er takmarkaður.

Bækur eða greinar

- Það er algengur misskilningur að bækur séu merkilegri heimildir en greinar
  - gildi heimildar fer ekki bara eftir lengdinni
  - greinar eru oft betur ritrýndar en bækur og birta meira af nýjum hugmyndum
  - greinar ná líka yfirleitt til fleiri lesenda en bækur vegna þess að háskólabókasöfn reyna að kaupa öll mikilvægustu tímaritin

Netheimildir

- Sífelld eykst fjöldi góðra og gildra heimilda á netinu
- Þær þarf að vega og meta á svipaðan hátt og prentaðar heimildir
  - Hve gamlar eru upplýsingarnar?
  - Er ljóst hver skrifaði þær?
  - Hefur síðan verið uppfærð nýlega?
  - Eru upplýsingarnar nauðsynlegar og ekki aðgengilegar annars staðar?
  - Jafngilda þær fræðiriti?

Aldur heimildar

- Mikilvægt er að huga að aldri heimildar
  - hver heimild tekur mið af þekkingu og viðhorfum síns tíma
  - gamlar heimildir geta verið úrehtar að einhverju leyti
  - ef mjög gömul heimild er notuð þarf að kanna hvað hefur verið sagt um sama efni síðan
  - ef heimild er gömul og ekkert hefur verið skrifað um efnið síðan er nauðsynlegt að meta hvaða áhrif nýir straumar og nýjar hugmyndir hafa

Frumútgáfa og endurútgáfa

- Sum rit eru gefin út oftari en einu sinni
  - mikilvægt að nemendur átti sig á því hvaða útgáfu þeir hafa í höndum og hverju munar á henni og öðrum útgáfum
- Ný útgáfa er ekki það sama og ný prentun
  - ný útgáfa felur í sér breytt innihald
  - ný prentun er oftast óbreytt að innihaldi en e.t.v. hafa villur verið lagfærðar

Þróun vísinda

- Allir vita að raunvísindi þróast mjög hratt
  - því dytti fáum í hug að nota margra áratuga gamlar bækur í líffræði eða læknisfræði nema tilgangurinn væri að kanna eldri hugmyndir
- Hugvísindi og félagsvísindi standa ekki í stað frekar en raunvísindi
  - breytingar í samfélaginu kalla á nýja nálgun
  - ríkjandi straumar og stefnur hafa áhrif hverju sinni

Algengar gryfjur

- „Almennt er talið...”
- „Fræðimenn eru sammála um...”
- „Eins og allir vita...”
- „Margir hafa bent á...” (í lagi ef við vísum til margra fræðmanna í kjölfarið)
  - Getum við með óyggjandi hætti vísað í allar þær heimildir sem styðja þessar setningar?

Vönduð vinnubrögð

- Forðumst ritstuld – notum gæsalappir.
- Vísum alltaf í heimildir ef hugmyndirnar eru ekki okkar.
- Notum tilvísunarkerfi rétt og gætum samræmis.
- Skráum heimildir jafnóðum – sparar tíma og vinnu.

Ítarefni

- Heimasíða ritversins: vefir.hi.is/ritverhugvisindasvids
- Leiðbeiningar um tilvísanakerfi:
  - glærur á vef ritvers Hugvísindasviðs
  - leiðbeiningar ritvers Menntavísindasviðs skv. APA-staðli:
    - <https://skrif.hi.is/ritver/>